

Edina Vejo¹
Nataša Mirolović-Vlah²

MORALNA UVJERENJA I STAVOVI PREMA OBRASCIMA RJEŠAVANJA SUKOBA U SVJETLU TEORIJE DRUŠTVENOG KAPITALA

Sažetak

Svrha rada je davanje doprinosa razumijevanju teorijskog konstrukta društvenog kapitala. Društveni se kapital pri tome razumijeva kao jedan od relevantnih prognostičkih konstrukata za ishod tranzicijskih, ali i integrativnih procesa u našim društvima. Uz ocjenu da je prostor u kojem živimo evidentan i po procesu (re)aktiviranog religioznog interesa čija je temeljna intencija odgoj moralnosti, pokušali smo takve procese dovesti u relaciju s jednim od bazičnih parametara društvenog kapitala - prirodnom rješavanju socijalnih sukoba. Rad prezentira rezultate komparativnog istraživanja stavova studenata iz Zenice i Rijeke prema moralnim uvjerenjima i obrascima rješavanja socijalnih sukoba. Prvi cilj istraživanja bio je utvrđivanje postojanja razlika između riječkih i zeničkih studenata u iskazivanju stavova prema moralnim uvjerenjima proizašlim iz religijskih koncepata i u iskazivanju stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba. Drugi je cilj bio utvrditi postoji li kod studenata pojedinog grada povezanost između moralnih uvjerenja proizašlih iz religijskih koncepata i načina iskazivanja stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba. Mjerni instrumenti korišteni u istraživanju bili su Stavovi prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba, adaptiran prema Uzelac i Žakman (2000) i Upitnik moralnih uvjerenja, adaptiran prema Pajević, i Hasanović (2007). Za testiranje hipoteza korišten je t-test, diskriminacijska analiza i Pearsonova korelacijska analiza. Rezultati istraživanja su interpretirani u kontekstu Kohlbergove teorije moralnog razvoja i

¹ Vanredni profesor, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta Zenici, edina.vejo@gmail.com

² Diplomirani socijalni pedagog, Rijeka – Republika Hrvatska, natasa.mirolovic@ri.t-com.hr

koncepta suvremene teorije rješavanja sukoba gdje su razlike poželjna stanja u društvu.

Ključne riječi: društveni kapital, obrasci rješavanja sukoba, moralna uvjerenja, studenti, multikulturalnost, razlike

1. Uvod

Obrasci rješavanja sukoba su teorijski konstrukti za opis najčešće primjenjivanih ponašanja u socijalnim sukobima. Kod nas je poznat teorijski koncept prema kojemu su obrasci rješavanja socijalnih sukoba klasificirani sukcesivno prema razinama korisnosti za dugoročne odnose sudionika u sukobu (Weeks, 2000). Prema njemu, najviša razina ili *suradnja* je dosegnuta kad obje strane u sukobu dođu nađu rješenje u kojem se susreću neke individualne i zajedničke potrebe, što rezultira u zajedničkoj koristi i zacrtava daljnje odnose. Srednja razina je dosegnuta kada strane u sukobu dođu do zajedničkih prihvatljivih sporazuma koji rješavaju pojedinačni sukob za određeno vrijeme i malo poboljšavaju trenutačne brige. U ovu se razinu ubrajaju *prilagodba i kompromis*. Najniža razina se dostiže kada jedna strana pokori drugu, kada se jedna strana podredi zahtjevima druge strane ili kada se odnosi prekinu na zajedničku štetu. Obrasci *izbjegavanja i nadmetanja* karakteristični su za ovu razinu rješavanja sukoba. Korištenjem obrazaca na najnižoj razini ugrožavaju se budući odnosi među sudionicima u sukobu i smatra se da je u tom smislu nužno osvještavanje načina kako se ponašamo u sukobima. Zato se smatra da je u demokratskim društvima nužno učenje takvih socijalnih i komunikacijskih vještina koje doprinose konstruktivnim izborima u sukobima (Weeks, 2000; Wilmot i Hocker, 1998; Rijevec i Miljković, 2002) .

Kao jedan od bitnih elemenata za razumijevanje i uspješno upravljanje sukobima zadnjih se godina u svijetu sve više pažnje poklanja istraživanjima sociodemografskih i kulturalnih razlika i specifičnosti (Brigg, 2003; Holman, 2002).

Multikulturalnost u globalizacijskim uvjetima zahtijeva pažljivo uočavanje faktora etniciteta i socijalnih sistema vrijednosti u različitim regijama i na različitim kontinentima. Istraživanjem Polkinghorna i Byrnea (2001) na uzorku studenata, provedenom dok su trajali etnički sukobi u njihovim regijama, ukazuje se na specifičnosti stavova i ponašanja u socijalnim sukobima vezano uz različite kulture. Ispitanici su bili studenti i studentice, starosti

između 18 i 30 godina (95%), iz Južne Afrike (N=99), Izraela (N=123), Bosne i Hercegovine (N=89) i Sjeverne Irske (N=73). Studenti su ispitivani o tome kako oni sagledavaju nasilje, sukob i stvaranje mira kao svoj osobni stil ponašanja u sukobu. Koristila se modificirana verzija upitnika (Lieber's, 1994, prema Polkinghorn i Byrne, 2001) "Sukob, nasilje i stvaranje mira: koje je tvoje mišljenje" (*Conflict, Violence and Peacemaking: What's Your Opinion*) s petostupnjevnom Likertovom skalom opredjeljivanja između slaganja i neslaganja na 24 čestice. Promatrano je pet stilova ponašanja u sukobima: izbjegavajući, prilagođavajući, kontrolirajući, kompromitirajući i suradnički (*avoidance, accommodator, controller, compromiser i collaborator*). Rezultati su ukazali na postojanje statistički značajnih razlika među preferiranim stilovima ponašanja u sukobu u odnosu na religijsku pripadnost. Naprimjer, muslimani su češće preferirali izbjegavanje od katolika i protestanata, za prilagodbu su bili spremniji katolici i protestanti u Sjevernoj Irskoj nego drugi. Uočena je značajna razlika kod obrasca kontroliranja, kod kojeg najviše rezultate imaju muslimanski studenti, dok su manje tome skloni protestanti i židovi. Suradnja u sukobima (koja je u najvišem postotku kod svih pozitivno vrednovana, a najviše kod muslimana) statistički je značajno zastupljenija u stavovima irskih protestanata nego katolika. Autori u diskusiji, uz zaključak da religija bitno utječe na izbor osobnog stila rješavanja sukoba u okruženju nasilja, naglašavaju da je kulturološki kontekst vezan i za druge faktore koji nisu uzeti u obzir u istraživanju.

Teorija društvenog kapitala (social capital) pojavljuje se među najutjecajnijim i veoma popularnim konceptualnim uobličavanjima proisteklim iz društvenih znanosti (Coleman, 1998, Putnam, 1993, Woolcock, 1998, Fukuyama, 2000, Adler i Kwon, 2002, prema Štulhofer, 2003). "Društveni se kapital sastoji od tri dimenzije: povjerenja koje prelazi okvir obiteljskih i prijateljskih veza, spremnosti na udruživanje i zajedničko djelovanje s drugima, te od poštivanja normi" (Štulhofer, 2003:79). Dakle, kulturni sistem, specifične norme i navike određene zajednice mogu biti prepreka ili generator njenog razvoja. Očito, socijalni kontekst može imati pozitivan/negativan utjecaj na djelotvornost zajednice. Društvene vrijednosti i norme koje se oslanjaju na kulturnu tradiciju su temelj socijalnog konteksta. Procesi razumijevanja tradicije iz koje se kontinuirano razvijamo i načini na koje interpretiramo norme pod direktnim su utjecajem socijalizacijskih

procesa, između ostalih i odgoja i obrazovanja. Socijalizacijskim procesima je uspostavljena direktna relacija između prirode moralnosti i socijalnog kapitala jedne zajednice. Paradigmatski model za razvijanje ovakve interpretacijske parabole je Kohlbergova teorija moralnog razvoja (Terhart, 2001:179). Pojedinaac i društvo se, u procesima organiziranja razvoja moralnosti, određuju pozicijom preuzimanja odgovornosti moralnog prosuđivanja. Na taj način, u fokus interesa dolazi priroda aranžiranog iskustva, u smislu odgojnog uplitanja u društveni razvoj, u procesima moralnog rasuđivanja, dakle, način moralnog prosuđivanja (različiti načini pronalaženja odgovora na etička pitanja o Dobrom).

2. Svrha rada

U kontekstu naglašavanja važnosti društvenog kapitala kao prognostički, možda i najrelevantnijeg konstrukta za ishod tranzicijskih procesa u našim društvima, pokušale smo ponuditi istraživački prilog potpunijem razumijevanju ovog konstrukta. Ako je prostor u kojem živimo evidentan i po procesu (re)aktiviranog religioznog interesa čija je temeljna namjera odgoj moralnosti, važno je takve procese dovesti u relaciju s jednim od bazičnih parametara društvenog kapitala - prirodom rješavanja socijalnih sukoba.

3. Ciljevi i hipoteze

Prvi je cilj utvrditi postoje li razlike između riječkih i zeničkih studenata u iskazivanju stavova prema moralnim uvjerenjima proizašlim iz religijskih koncepata i u iskazivanju stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba.

Drugi je cilj utvrditi postoji li povezanost između moralnih uvjerenja proizašlih iz religijskih koncepata i stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba kod studenata pojedinog grada.

Prema ciljevima istraživanja postavljamo tri hipoteze istraživanja kako slijedi.

H1 Postoje razlike između riječkih i zeničkih studenata u iskazivanju stavova prema moralnim uvjerenjima proizašlim iz religijskih koncepata i u iskazivanju stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba.

H2 Postoji povezanost između moralnih uvjerenja proizašlih iz religijskih koncepata i stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba kod riječkih studenata

H3 Postoji povezanost između moralnih uvjerenja proizašlih iz religijskih koncepata i stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba kod zeničkih studenata.

4. Metoda istraživanja

4.1. Način prikupljanja podataka.

Podaci su prikupljeni u decembru 2007. godine dobrovoljnim grupnim i anonimnim ispunjavanjem jedinstvenog upitnika "Upitnik za studente – društveno razvojne, etičke i međuljudske relacije"³. Prije iskazivanja stavova o moralnim uvjerenjima, u upitniku se studentima pismeno uvodno reklo da "se ovdje radi o 10 moralnih principa, odnosno kognitivno-bihevioralnih obrazaca koji se mogu naći iskazani kroz različite forme i u najstarijim pisanim spomenicima ljudske povijesti kao što su Deset Božijih zapovijesti, Propovijedi na Gori Božjeg poslanika Isusa, Hadisi Božjeg poslanika Muhammeda a.s.. Svaki čovjek, bio on religiozan ili ne ima neki svoj stav prema svakoj od ovih tema. Mi ovdje ne želimo prosuđivati koji je stav ispravan a koji nije. Molimo Vas da se prema vlastitom intimnom uvjerenju pismeno opredijelite za jednu od ponuđenih pet opcija. Također je, prije iskazivanja stavova o obrascima rješavanja sukoba studentima uvodno pismeno rečeno kako se „sljedeća pitanja odnose na konflikte (sukobe) među ljudima u kojima se inače svaki čovjek ponekad nađe. Sukobi mogu biti različiti npr. jedan čovjek protiv drugoga, jedan čovjek protiv skupine ljudi, ili pak jedna skupina ljudi protiv druge skupine. Različiti ljudi nastoje sukobe riješiti na različite načine. Izgleda ipak da se čovjek s vremenom navikne ponašati po nekoj svojoj stalnoj shemi, u nekom svome stilu, pa se gotovo na isti način ponaša u svim sukobima bez obzira na to s kime je u sukobu, gdje, zbog čega i tako dalje" te da istraživače zanima kakvo je njihovo iskustvo i što misle o svemu tome.

³ Radi se o projektu "Društveno- razvojne, etičke i međuljudske relacije studenata" čiji su segmenti vezani uz održivi razvoj autorice ovog rada prezentirale na sljedećim znanstvenim skupovima: Cjeloživotno učenje za održivi razvoj, Plitvice, maj, 2008 (Zbornik radova) i Kvalitet 2009, juni, 2009, Neum (Zbornik radova)

4.2. Mjerni instrumenti

Prvi mjerni instrument je preuzeta i adaptirana skala stavova *Stavovi prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba SOS* originalnih autora Uzelac i Žakman (2000). Autori su skalu formirali prema teorijskom konceptu D. Weeksa (2000). Ovu skalu sačinjava ukupno 5 stavova prema pet obrazaca rješavanja socijalnih sukoba. Studentima su postavljena pitanja kako slijedi:

Pitanje u upitniku:	Obrazac:
Je li dobro bilo kako zakrpati, tj. izgladiti sukob?	PRILAGODBA
Je li dobro čekati da vrijeme učini svoje, pa da sukob pomalo zaboravi?	IZBJEGAVANJE
Je li dobro pogađati se sa suparnikom u suko tražiti neko srednje rješenje (kompromis) u kojemu će svaka strana morati malo popustiti?	KOMPROMIS
Je li dobro nastojati do kraja pobijediti suparnika u sukobu?	(porazi) NADMETANJE
Je li dobro zalagati se da iz jednog (istog) sukoba obje strane iziđu zadovoljne?	SURADNJA

Ponudeni su im sljedeći odgovori: *A to je uvijek jako dobro, B to je gotovo uvijek dobro, C to je ponekad dobro, a ponekad loše, D to je gotovo uvijek loše, E to je uvijek jako loše.* U obradi rezultata su afirmativni odgovori prema kompromisu i suradnji te negacijski odgovori prema izbjegavanju, prilagodbi i nadmetanju vrednovani pozitivno.

Drugi mjerni instrument je *Upitnik moralnih uvjerenja* – UMU autora Pajević i Hasanović (2007). Čini ga set od 10 čestica varijabli kojima se mjere stavovi prema kognitivno-bihevioralnim obrascima moralnih uvjerenja proizašlih iz triju svjetskih religija,. Riječki su studenti iskazivali svoje stavove prema jezično adaptiranoj varijanti upitnika na česticama UMU5, UMU7 i UMU 8, ali je smjer vrednovanja odgovora ostao isti kao i kod originalnog upitnika. Radi se o sljedećim česticama:

UMU1-Ispravno vjerovanje u Jednog Boga predstavlja najveću vrijednost koju čovjek može imati

UMU2-Roditelje treba poštovati, paziti i pomagati

UMU3-Umjetni prekid trudnoće (abortus) bez opravdanog medicinskog razloga nije daleko od ubojstva bespomoćne i nevine osobe

UMU4-Seksualno zadovoljstvo treba tražiti isključivo u zakonskoj bračnoj zajednici muškarca i žene

UMU5-Zapravo je pametno biti iskren i inzistirati na istini i pravdi

UMU6-Čovjek se treba koristiti isključivo zaradom stečenom vlastitim trudom

UMU7-Zakonom propisana smrtna kazna i nije čak ni u nekim slučajevima opravdana

UMU8-Civiliziranom društvu jest primjereno ograničavanje seksualne slobode

UMU9-U laži su kratke noge

UMU10- Uvijek se treba kloniti opojnih sredstava (alkohola, droge)

Ponuđeni su odgovori: 1. *nikako se ne slažem*, 2. *ne slažem se*, 3. *ne mogu se odlučiti*, 4., *slažem se*, 5. *potpuno se slažem*. Viši stupanj slaganja je u obradi zastupljen većim vrijednostima.

4.3. Način obrade podataka

Za testiranje hipoteza su korišteni t-testovi, dvije diskriminacijske analize i Pearsonove dvosmjerne korelacijske analize.

5. Istraživački uzorak

Studenti su podijeljeni u dva, prema spolu statistički značajno izjednačena, subuzorka. U prvom je 100 studenata i 100 studentica druge godine studija Univerziteta u Zenici. Drugi čine po 25 studenta i 25 studentica prve, druge, treće i četvrte godine studija Sveučilišta u Rijeci.

Tablica 1: Dobne relacije između riječkih i zeničkih studenata

Grad	M	SD	t-test	Sg
Rijeka (N=200)	5,31?	1,41	35,28	0,00
Zenica (N=200)	4,92?	1,10		

Legenda: M= aritmetička sredina, SD= standardna devijacija, t-test= test značajnosti razlikovanja aritmetičkih sredina dobi, Sg= statistička značajnost dobne razlike između riječkih i zeničkih studenata

Prema tablici 1 postoji statistički značajna razlika između studenata dva grada na način da su riječki studenti stariji.

Interpretacija rezultata je ograničena činjenicom više razine dobne, a implikativno i socijalne zrelosti riječkih studenata.

6. Rezultati istraživanja

6.1. Razlike između riječkih i zeničkih studenata

6.1.1. Manifestne razlike

Tablica 2: Razlike aritmetičkih sredina manifestnih varijabli upitnika SOS i UMU između riječkih i zeničkih studenata

manifestne varijable	R I		Z E		t-test	Sg
	M	SD	M	SD		
PRILAGODBA	2,49	,91	2,67	,93	-2,007	,045
IZBJEGAVANJE	3,15	,87	3,24	,88	-1,033	,302
KOMPROMIS	3,82	,99	4,11	,90	-3,120	,002
NADMETANJE	3,31	1,00	3,37	1,08	-,672	,502
SURADNJA	3,96	1,14	4,23	,99	-2,485	,013
UMU1	3,23	1,41	4,60	,85	-11,724	,000
UMU2	4,72	,48	4,88	,35	-3,798	,000
UMU3	3,10	1,40	4,19	1,16	-8,425	,000
UMU4	2,17	1,19	3,89	1,33	-13,586	,000
UMU5	3,99	,95	3,79	1,14	1,908	,057
UMU6	4,02	,99	4,33	,77	-3,352	,001
UMU7	3,13	1,17	2,64	1,36	3,874	,000
UMU8	2,56	1,05	3,21	1,29	-5,609	,000
UMU9	3,86	1,26	4,47	,72	-6,343	,000
UMU10	3,41	1,26	4,50	,87	-10,116	,000

Legenda: RI= riječki studenti, ZE= zenički studenti, M= aritmetička sredina, SD= srednje raspršenje rezultata, t-test= test značajnosti razlikovanja aritmetičkih sredina na manifestnoj razini, Sg= statistička značajnost t-testa

Prema tablici 2 je vidljivo da je t-test na promatranim varijablama riječkih i zeničkih studenata statistički značajan kod dva stava o obrascima rješavanja sukoba i kod devet stavova o moralnim uvjerenjima. Prema dobivenim statistički značajnim razlikama zenički studenti češće odbacuju prilagodbu, ali i češće nego riječki zastupaju kompromis i suradnju. Što se tiče izbjegavanja i nadmetanja u sukobima, nisu dobivene statistički značajne razlike na manifestnoj razini. Dalje, dobiveno je da

zenički studenti češće nego riječki zastupaju gotove sve stavove iz seta varijabli o religijskim uvjerenjima osim jednoga gdje nema razlika i jednoga gdje riječki studenti imaju viši rezultat. Riječani statistički češće zastupaju jedino stav prema kojemu ni u kom slučaju ne opravdavaju zakonsko propisivanje smrtne kazne. Naši se studenti iz dva grada ne razlikuju u stavovima o pitanju zastupanja iskrenosti, istinitosti i pravednosti. Trebalo bi reći i da su gotovo sve prosječne vrijednosti na pozitivnom polu slaganja sa tvrdnjama.

Dakle, rezultati na manifestnoj razini upućuju da zenički studenti češće nego riječki iskazuju prihvaćanje normi proizašlih iz religijskih koncepata, te da imaju društveno i teorijski poželjnije stavove prema ponašanjima u sukobima nego riječki.

6.1.2. Latentne razlike

Tablica 3: Temeljni rezultati diskriminativne analize riječkih i zeničkih studenata u odnosu na promatrani manifestni prostor varijabli SOS

DF	%	r	Wilks l.	Hi	df	p	RI	ZE
1	100	,214	,954	18.606	5	,002	-,219	,219

Legenda: r=koeficijent kanoničke korelacije, Wilks l.= test značajnosti kanoničke diskriminacije pomoću Wilksove lambde, Hi= hi-kvadrat test, df= stupanj slobode, RI= centroid za riječke studente, ZE= centroid za zeničke studente

Iz tablice 3 je vidljivo da je diskriminativnom analizom u skupu varijabli stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba s obzirom na riječke i zeničke studente izlučena jedna statistički značajna diskriminativna funkcija. Iz koeficijenta diskriminacije se može uočiti da promatrane varijable ovog prostora mogu s gotovo 5 % vjerovatnosti diferencirati ispitanike prema gradu u kojem žive i studiraju.

Tablica 4: Diskriminativni koeficijenti i korelacije varijabli SOS s diskriminativnom funkcijom

	koeficijenti	korelacije
KOMPROMIS	,671	,713
SURADNJA	,350	,568
PRILAGODBA	,616	,458
IZBJEGAVANJE	,139	,236
NADMETANJE	,049	,154

Prema korelacijama varijabli s diskriminativnom funkcijom i diskriminativnim koeficijentima (*tablica 4*) se može vidjeti da u strukturi diskriminativne funkcije sudjeluju slijedeće varijable: kompromis i suradnja. Riječ je o teorijski i društveno poželjnim stavovima o sukobima prema kojima se studenti dva grada razlikuju. Ovu smo funkciju nazvali **funkcija poželjnog ponašanja u sukobima**.

Prema položaju grupnih centroida (*tablica 3*) je uočljivo da su Zeničani u pozitivnom odnosu s funkcijom poželjnog ponašanja u sukobima, dok su Riječani u negativnom odnosu s tom funkcijom, premda su razlike toliko male da se ne bi moglo reći da Riječani imaju negativne stavove prema poželjnom ponašanju u sukobima.

Dakle, kada uspoređujemo studente ova dva grada, zenički studenti iskazuju statistički značajno pozitivnije stavove prema poželjnom ponašanju u sukobima dok riječki studenti imaju statistički značajno negativnije stavove prema takvom ponašanju, premda su razlike veoma male.

Tablica 5: Prikaz temeljnih rezultata razlikovanja riječkih i zeničkih studenata na latentnoj razini razlikovanja u odnosu na promatrani manifestni prostor varijabli UMU

DF	%	r	Wilks l.	HI.	df	p	RI	ZE
1	100	,652	,574	217.929	10	,000	-,859	,859

Legenda: r=koeficijent kanoničke korelacije, Wilks l.= test značajnosti kanoničke diskriminacije pomoću Wilksove lambda, Hi= hi-kvadrat test, df= stupanj slobode, RI= centroid za riječke studente, ZE centroid za zeničke studente

Iz *tablice 5* je vidljivo da je diskriminativnom analizom u skupu varijabli stavova prema moralnim uvjerenjima s obzirom na riječke i zeničke studente izlučena jedna statistički značajna diskriminativna funkcija. Iz koeficijenta diskriminacije se može uočiti da promatrane varijable ovog prostora mogu s 43% vjerojatnosti diferencirati ispitanike prema gradu u kojem žive i studiraju.

Prema korelacijama varijabli s diskriminativnom funkcijom i diskriminativnim koeficijentima (*tablica 6*) se može vidjeti da u strukturi diskriminativne funkcije sudjeluju slijedeće varijable: UMU4, UMU1 i UMU10. Riječ je o stavovima moralnog uvjerenja proizašlih iz dominantnih religijskih koncepata prema kojima se studenti iz dva grada najviše razlikuju. Ovu smo funkciju nazvali **funkcija predane duhovne i fizičke samokontrole**.

Tablica 6: Diskriminativni koeficijenti i korelacije varijabli UMU s diskriminativnom funkcijom

	koeficijenti	korelacije
UMU4	,537	,791
UMU1	,418	,683
UMU10	,219	,589
UMU3	,077	,491
UMU9	,183	,369
UMU8	-,032	,327
UMU7	-,213	-,226
UMU2	,025	,221
UMU6	-,080	,195
UMU5	-,250	-,111

Prema položaju grupnih centroida (*tablica 5*) je uočljivo da su Zeničani u pozitivnom odnosu s funkcijom predane duhovne i fizičke samokontrole, dok su Riječani u negativnom odnosu s tom funkcijom. U ovom su slučaju razlike dovoljno velike da bi se moglo govoriti o latentnim razlikama između studenata u Zenici i Rijeci na način da su prvi skloni predanosti u smislu duhovne i fizičke samokontrole dok drugi nisu.

Dakle, Zeničani su, statistički češće ispoljavali stavove prema kojima seksualno zadovoljstvo treba tražiti isključivo u zakonskoj bračnoj zajednici muškarca i žene, ispravno vjerovanje u jednog Boga predstavlja najveću vrijednost koju čovjek može imati i da se uvijek trebalo kloniti opojnih sredstava (alkohola, droge) dok su stavovi Riječana prema istome bitno suprotni od navedenih.

6.2. Povezanost obrazaca rješavanja sukoba i moralnih normi kod riječkih i zeničkih studenata

Talica 7: Relacije između stavova o obrascima rješavanja sukoba i stavova o moralnim uvjerenjima kod riječkih studenata (N=200)

		UMU1	UMU2	UMU3	UMU4	UMU5	UMU6	UMU7	UMU8	UMU9	UMU10
P	r	-,106	-,038	,005	-,065	-,08	,009	-,041	-,025	-,057	-,112
	p	,135	,592	,943	,364	,250	,903	,568	,722	,423	,113
I	r	-,086	-,089	-,037	-,005	,039	,036	-,019	,096	,039	,040
	p	,229	,210	,602	,948	,587	,610	,785	,177	,580	,547
K	r	-,005	-,069	,006	-,072	,041	,030	,226	,070	,114	,037
	p	,940	,334	,931	,311	,564	,672	,001	,322	,109	,603
N	r	,124	,097	,103	,071	,088	,243	-,078	,177	,152	,270
	p	,081	,172	,147	,317	,216	,001	,275	,012	,032	,000
S	r	-,016	-,039	,081	-,006	,000	,125	,019	,023	,076	,149
	p	,820	,582	,253	,930	,996	,078	,788	,747	,287	,036

Legenda: P= prilagodba, I= izbjegavanje, K= kompromis, N= nadmetanje, S= suradnja; r= dvosmjerne pearsonove korelacije, p=statistička značajnosti korelacija, uz $p>0,05$

Prema tablici 7 postoje šest statistički značajnih korelacija između stavova prema obrascima rješavanja sukoba i stavova moralnih uvjerenja.

Prema dobivenim rezultatima utvrđujemo sljedeće relacije

1) Stav da je dobro pogađati se sa suparnikom u sukobu, tj. tražiti neko srednje rješenje (kompromis) u kojemu će svaka strana morati malo popustiti je u pozitivnoj korelaciji sa stavom da zakonom propisana smrtna kazna nije čak u nekim slučajevima opravdana

2) Stav da je loše nastojati do kraja pobijediti (poraziti) suparnika u sukobu je u pozitivnoj korelaciji sa stavovima da se čovjek se treba koristiti isključivo zaradom stečenom vlastitim trudom, da je civiliziranom društvu primjereno ograničavanje seksualne slobode, da su u laži kratke noge i da se uvijek treba kloniti opojnih sredstava (alkohola, droge)

3) Stav da je dobro zalagati se da iz jednog (istog) sukoba obje strane iziđu zadovoljne u pozitivnoj je korelaciji sa stavom da se uvijek treba kloniti opojnih sredstava (alkohola, droge)

Tablica 8: Relacije između stavova o obrascima rješavanja sukoba i stavova o moralnim uvjerenjima kod zeničkih studenata (N=200)

		UMU1	UMU2	UMU3	UMU4	UMU5	UMU6	UMU7	UMU8	UMU9	UMU10
P	r	-,034	-,097	-,064	-,035	,067	-,108	-,033	,076	-,055	-,166
	p	,630	,170	,365	,625	,346	,127	,966	,284	,437	,016
I	r	-,215	,017	-,009	-,084	,066	-,078	-,033	,083	-,003	-,074
	p	,002	,816	,896	,238	,355	,270	,646	,242	,971	,296
K	r	-,132	,141	,024	,015	,057	-,015	,049	-,154	,068	,121
	p	,062	,047	,738	,836	,425	,828	,491	,029	,336	,887
N	r	-,038	,113	,001	,020	,101	,112	,034	,126	-,058	,097
	p	,589	,112	,994	,782	,154	,114	,629	,075	,415	,170
S	r	-,042	,038	,068	-,007	,135	,048	,161	-,069	,043	,141
	p	,559	,590	,335	,923	,057	,500	,023	,331	,546	,046

Legenda: P= prilagodba, I= izbjegavanje, K= kompromis, N= nadmetanje, S= suradnja; r= dvosmjerne pearsonove korelacije, p=statistička značajnosti korelacija, uz $p>0,05$

Prema tablici 8 postoji šest statistički značajnih korelacija između stavova prema obrascima rješavanja sukoba i stavova moralnih uvjerenja.

Prema dobivenim rezultatima utvrđujemo sljedeće relacije:

- 1) Stav da je loše bilo kako zakrpati, tj. izgladiti sukob je u negativnoj korelaciji sa stavom da se uvijek treba kloniti opojnih sredstava (alkohola, droge)
- 2) Stav da je loše čekati da vrijeme učini svoje, pa da se sukob pomalo zaboravi je u negativnoj korelaciji sa stavom da ispravno vjerovanje u jednog Boga predstavlja najveću vrijednost koju čovjek može imati
- 3) Stav da je dobro pogađati se sa suparnikom u sukobu, tj. tražiti neko srednje rješenje (kompromis) u kojemu će svaka strana morati malo popustiti u pozitivnoj je korelaciji sa stavom da roditelje treba poštovati, paziti i pomagati, a u negativnoj korelaciji sa stavom prema kojemu je civiliziranom društvu primjereno ograničavanje seksualne slobode
- 4) Stav da je dobro zalagati se da iz jednog (istog) sukoba obje strane iziđu zadovoljne u pozitivnoj je korelaciji sa stavovima da zakonom propisana smrtna kazna i nije čak ni u nekim slučajevima opravdana i da se uvijek treba kloniti opojnih sredstava (alkohola, droge)

Dakle, postoji povezanost kod riječkih studenata između stavova prema kompromisu, izbjegavanju, nadmetanju i suradnji i nekih uvjerenja koji potječu iz religijskih koncepata. Ona može predstavljati korisnu informaciju o utjecaju religijskog odgoja na tendencije njihovog ponašanja u socijalnim sukobima. Kod zeničkih studenata postoji povezanost između stavova o prilagodbi, izbjegavanju, kompromisu i suradnji i nekih uvjerenja koji potječu iz religijskih koncepata. Ta povezanost, kao i kod riječkih studenata, upućuje na uzajamnost visoko pozicioniranih etičkih vrijednosti s teorijski i društveno poželjnim ponašanjima u socijalnim sukobima. Pri tome ističemo osobito korisnim za praktičnu odgojnu primjenu rezultate koji govore u prilog povezanosti ustezanja od korištenja sredstava ovisnosti i istovremenog odbacivanja pobjeđivanja i prihvaćanja suradnje kao društveno poželjnih obrazaca ponašanja u sukobima.

7. Diskusija

Prihvaćamo hipoteze istraživanja. Postoje razlike između riječkih i zeničkih studenata u iskazivanju stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba i u iskazivanju stavova

prema moralnim uvjerenjima proizašlim iz religijskih koncepata. Postoji povezanost između moralnih uvjerenja proizašlih iz religijskih koncepata i stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba kod svake grupe studenata posebno: kod Riječana i kod Zeničana. Rezultati potvrđuju opće postavljeno teorijsko polazište da su sociodemografske razlike i pretpostavljene kulturalne specifičnosti u vezi sa specifičnostima ponašanja u socijalnim sukobima (Polkinghorn i Byrne, 2001; Brigg, 2003; Holman, 2002). Rezultate ne možemo usporediti sa sličnim istraživanjima na identičnim prostorima. Analizirale smo ih oslanjajući se na teorijske koncepte društvenog kapitala i društvene poželjnosti ponašanja u socijalnim sukobima, povezujući ove koncepte Kohlbergovom teorijom moralnog razvoja.

Moguće je da se matrica razumijevanja dobivenog rezultata povezanosti obrazaca ponašanja u socijalnim sukobima i uvjerenja o moralnim normama, promatrana iz kapaciteta religijskog fundusa, razvija u ravni tradicijske intelektualnosti prema kojoj činjenje *Dobra* nije samo način obavljanja posebnih djela, već je to sam način čovjekovog bivanja, odnosno identiteta (Kahteran, 2003; Cerutti, 2006). Odsustvo ovakve interpretacije tradicije iz modernog diskursa jedan je od ozbiljnih simptoma devijacije u tom diskursu. Pri tome se ideja praktične moralnosti, kao što je moralno ponašanje prakticirano empatijom i altruizmom u međusobnom komuniciranju pa i u socijalnim sukobima, prožima i izvan granica same religioznosti i postaje općekulturno obilježje identiteta društva i zajednice. Povezanost između moralnih uvjerenja, shvaćenih kao generalnih etičkih mjerila međuljudskih odnosa i sklonosti društveno poželjnim ponašanjima u socijalnim sukobima sugerira⁴ da se priroda odgojne podrške religioznosti projicira kroz koncept i praksu odgoja moralnosti. Prepoznavanje karaktera razvojnog stadija moralnosti dozvoljava prognozu niza relevantnih kriterija osobnog i društvenog funkcioniranja. Kod Lawrencea Kohlberga (1927-1987) razvijanje odgojnih procesa podrške moralnom rasuđivanju potiče uspostavljenje ekvivalencije između moralnog rasuđivanja i moralnog ponašanja. Posebno značajna razina u ovako shvaćenom razvoju moralnosti je postkonvencijska

⁴ Premda bi longitudinalno istraživanje utvrđivanja uzročno-posljedičnih veza između dva navedena konstrukta dalo pouzdane odgovore na sugeriranu problematiku.

u kojoj pravo korespondira s dužnošću, u smislu njihove potpune međusobne integriranosti.

Razlike između ljudi i grupa ljudi se u suvremenoj teoriji rješavanja sukoba (Wilmot i Hocker, 1998; Weeks, 2000) promatraju kao mogućnost razvoja i napretka. Ukoliko pojedinac u društvu ali i društvo u cjelini ima kapacitet da razlike s kojima se susreće uspješno prevlada, može na osnovu tih razlika ostvariti osobni i društveni rast i razvoj. Razlike među studentima, koje se uočavaju iz rezultata ovog istraživanja objašnjavamo unutar koncepta razumijevanja i konstruktivnog interpretiranja razlika i različitosti (Mihelj, 2001; Trimarchi i Papeschi, 1995). Mihelj (2001) smatra da je, budući da su različite kulture u neminovnom dodiru, opstanak identiteta pojedine kulture u globalizacijskim procesima pitanje nužnosti određivanja pojedine kulture na način da se ona mora definirati i raspoznavati. Ali, sve kulture prema autorici treba da zadrže svoje tradicije i ne treba postojati imperativ tzv. masovne kulture u kojemu je svako jednostavno prisiljen da bude sličan drugima. Globalizacijskim, ali i tranzicijskim su procesima kod nas razlike postale „*sine qua non*“ suvremenog multikulturalnog, turbulentnog društva, nesporazumi i sukobi smatraju se toliko samorazumljivima da su gotovo nevidljivi, pa se čak i ne čine vrijednima refleksije i nitko ih ne nastoji prevladati“ (Mihelj, 2001:152).

O tome koliko je važno da se identiteti u multikulturalnim društvima jasno određuju, definiraju i razlikuju pri čemu je neizostavna komunikacija, razmjena mišljenja, slaganje ili neslaganje jer će tako sukobi, koji su neminovni i prirodni, postati reguliranima i samorazumljivima, potvrđuje i istraživanje Trimarchi i Papechi (1995). Autorice su multidisciplinarnim empirijskim istraživanjima najviših funkcija ljudskog mozga pokazale da je pojam tolerancije (kod ovih autorica shvaćen kao vanjski nametnut, i za dugoročne međuljudske odnose štetan, pritisak da se bezuvjetno prihvaćaju različiti stavovi, ljudi, djelovanja i sl.) zapravo u proturječju s poštivanjem ljudskih prava s obzirom na to da „čin toleriranja ne stvara istinsko uzajamno prihvaćanje pojedinaca, već samo stanje *podnošenja*, koje pokušava zatomiti inače negativan odgovor prema drugoj osobi koja u tom trenutku izražava različite ideje, mišljenja i stavove. Takva situacija u unutrašnjosti mozga stvara napetost koja je upravo proporcionalna snazi spontane reakcije prema različitosti i koja preko određene granice *eksplodira* u pravo nasilje, dovodeći

pojedince u situaciju da više nije odgovoran za vlastite postupke“ (Trimarchi i Papechi, 1995: 324). Autorice ovaj neuropsihološki mehanizam nazivaju fiziološkim obrambenim mehanizmom ljudskog mozga i pitaju se kako je moguće pojedince i narode dovesti u situaciju da surađuju i poštuju međusobne etničke, rasne i kulturološke situacije. Odgovor razvijaju u porodičnom odgoju za takve obrasce rezoniranja i ponašanja koji isključuju mržnju prema određenim načinima života, osobama ili modelima i njeguju ljubav i povjerenje. U tom smislu primjećuju da je Deklaracija o ljudskim pravima koja promovira razumijevanje i prihvaćanje različitosti tek mrtvo slovo na papiru jer se citira tek kada „demagoški može koristiti ciljevima koji nisu u skladu sa biti njenog sadržaja“ (Trimarchi i Papechi (1995: 325). Na makro razini se može učiniti više u operativnom smislu (politika, pedagogija, psihologija) kako bi ideja iz deklaracije da se sva bića rađaju slobodna i jednaka po dostojanstvu i pravima i realizirala u praksi. Takva bi društvena praksa, aproksimativno, vodila ka tzv. nadnacionalnom identitetu za kojega Cerutti (2006) kaže da mu se danas tek razabiru značajke evolucije, on je iznad postojećih nacionalnih identiteta. Dimenzije i priroda nadnacionalnog identiteta se moraju tek odrediti. Ipak, autor ne sumnja u razvoj ovakvog kozmopolitskog identiteta i to ne samo u „pukom geografskom smislu nego u normativnom i kantovskom *latu senso*: identitet građana svijeta koji se temelji na pravu i samovladi“ (Cerutti, 2006:54).

8. Zaključak

Istraživanje je metodološki ograničeno malim brojem sudionika kao i obrazovnom homogenošću (studentska populacija) sudionika. Rezultati navode autorice rada na postavljanje hipoteze budućeg istraživanja prema kojoj **(re)aktualizirani interes religioznosti upravo u tranzicijskim društvima može biti, (a u slučaju da nije promoviran samo na deklarativnoj, formalnoj razini), usmjeren ka odgoju moralnog rezoniranja i moralnog ponašanja.** Moralno rezoniranje, kao prilog stabilnijoj ravnoteži moralne prosudbe, i moralno ponašanje se pri tome smatraju ontološkim konstituentima ljudskog bića. Impliciramo da između prirode moralnosti i obrazaca rješavanja socijalnih sukoba proistječe razumijevanje odgoja i obrazovanja religioznosti kao mogućeg priloga jačanju društvenog kapitala. Postavlja se pri tome,

čini nam se i neizostavno specifično pitanje: u kolikoj se mjeri prakticiraju promovirana i deklarirana načela?

Odgovarajući na svrhu istraživanja, ocjenjujemo da je za osnaživanje društvenog kapitala neke multikulturalne zajednice, dakle unapređivanje povjerenja i aktivnog angažmana u različitim oblicima udruživanja, preporučljivo sljedeće: prihvaćanje razlika u multikulturalnim zajednicama treba da bude pravo, a ne pritisak da se bude različitim, pri čemu je razumijevanje uzroka ponašanja drugog čovjeka ili druge grupe ljudi temelj poštivanja ljudskog dostojanstva.

9. Literatura

- Brigg, Morgan (2003). *Mediation, Power and Culture Difference*, Conflict resolution Quartely. God. 20. br. 3, str. 287-307.
- Cerutti, Furio (2006): *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb.
- Holman, B. (2002): *Culture of Violence*. Community Care. Vol.3. Issue 21. p 22-23
- Kahteran, Nevad (2003). »Tradicionalni islam i ideja ihsani intelektualnosti«, u: Adnan Silajdžić (ur.). *Znakovi vremena*. Sarajevo: Naučno-istraživački institut Ibn Sina, str.38-48.
- Mihelj, Sabina (2001). »Identiteti i globalizacija: Mitovi i realnost«, *Revija za sociologiju*. br..3-4, str. 147-154.
- Polkinghorn, Brian, Byrne, Seane (2001). »Beetwen war and peace: an examination of conflict management styles in four conflict zones«. *International Journal of Conflict Management*, God.12, br. 1, str. 23-47.
- Rijavec, Majda, Miljković, Dubravka (2002). *Kako rješavati konflikte?*. IEP-D2 Vern. Zagreb.
- Štulhofer, Aleksandar (2003). »Društveni kapital i njegova važnost«, u: Dean Ajduković (ur.). *Socijalna rekonstrukcija zajednice*. Zagreb. Društvo za psihološku pomoć, str.79-98.
- Terhart, Ewald (2001): *Metode učenja i poučavanja*. Educa. Zagreb.
- Trimarichi, Michele. Papechi, Luciana, Luisa (1996). *Od tolerancije do prihvaćanja različitosti*. Društvena istraživanja. br..2. str. 321-329.
- Weeks, Duddly (2000). *Osam najvažnijih koraka u rješavanju sukoba*. Sunce. Osijek.
- Wilmot, William, Hocker, Joice (1998). *Interpersonal conflict*. McGraw-Hill. USA

MORAL BELIEFS AND ATTITUDES TOWARDS PATTERNS OF RESOLVING CONFLICTS IN THE LIGHT OF SOCIAL CAPITAL THEORY

Edina Vejo, Senior Lecturer

Nataša Mirolović-Vlah, M.A.

Summary

The aim of this paper is to contribute to the understanding of the theoretical construct of a social capital. The social capital is understood as one of the relevant prognostic constructs for the results of both transitional and integrational processes in our societies. Considering that the environment we live in is evident in the process of (re)active religious interest whose basic aim is education in morality, we tried to bring such processes into relation with one of the the basic parameters of social capital. The paper presents the results of comparative research of Zenica and Rijeka students' attitudes towards moral beliefs and patterns of resolving social conflicts. The primary aim of the research was to determine if there were any differences between Zenica and Rijeka students' expressing their attitudes towards moral beliefs resulted from religious concepts and the patterns of resolving social conflicts. The secondary aim was to determine if there was, for students from a certain town, connection between moral beliefs resulted from religious concepts and the ways of expressing their attitudes towards the patterns of resolving social conflicts. Measuring instruments used in the research are: Attitudes according to patterns for solving social conflicts, adapted from Uzelac and Žakman (2000) and Questionnaire on moral beliefs, adapted from Pajević, i Hasanović (2007). For hypothesis testing we used a t-test, discrimination analysis and Pearson's correlation analysis. The research results have been interpreted in the context of the Kohlberg's theory on moral development and the concept of contemporary theory on resolving conflicts where differences inside a society are welcome.

Key words: social capital, patterns of resolving conflicts, moral beliefs, students, multicultural, differences

الاعتقادات والمواقف الأخلاقية حسب ضوابط حل المشكلات في ضوء نظرية المال العام

الأستاذة الدكتورة أدينة ويو و ناتاشا ميرولوفيتش – ولاء

الخلاصة

يهدف البحث إلى تسليط الضوء على فهم أبعاد نظرية المال العام. وننظر في هذا البحث إلى المال العام كعنصر هام في استشراف المستقبل في مجتمعاتنا التي تعيش مرحلة التغيير والاندماج. وأخذنا في عين الاعتبار أن المجتمعات التي نعيش فيها تتميز بعودة الدين إلى ساحة الحياة وأساس الدين هو الأخلاق. لذا حاولنا ربط تلك العمليات بأحد الركائز الأساسية في نظرية المال العام وهي طبيعة حل المشكلات الاجتماعية. يعرض البحث المقارنة بين نتائج الدراسة التي شارك فيها طلاب مدينة زينيتسا ومدينة رييكا حول كيفية حل المشكلات الاجتماعية في ضوء المعتقدات وطرق حل المشكلات المعروفة. وكان الهدف الأول من الدراسة الإجابة على السؤال هل هناك فرق بين طلاب زينيتسا ورييكا في إبداء المواقف المبنية على المعتقدات الدينية وطرق حل المشكلات المعهودة. والهدف الثاني الإجابة على السؤال هل هناك علاقة بين المبادئ الأخلاقية المبنية على الدين وإبداء الآراء والمواقف تجاه طرق حل المشكلات. واستخدمت الاستبيانات المعدة في زاغرب سنة ٢٠٠٠ والأخرى المعدة في زينيتسا ٢٠٠٧م. وتم عرض النتائج على حسب نظرية كوهلبرغ لتطور الأخلاق والنظرية الحديث لحل المشكلات التي تقول إن التباين في المجتمع أمر مطلوب.

المصطلحات الأساسية: المال العام، مناهج حل المشكلات، المعتقدات الأخلاقية، الطلاب، التنوع الثقافي، الفوارق